

Інтертекстуальність у газетному українськомовному дискурсі воєнного періоду: когнітивно-прагматичний вимір

Yuliia Maslova / Юлія Маслова

National University of Ostroh Academy, Ukraine /

Національний університет «Острозька академія», Україна

E-mail: yuliia.maslova@oa.edu.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5568-8282>

<https://ror.org/01d5fp70>

Анотація. У статті досліджено інтертекстуальність у публіцистичному мовленні українськомовного газетного дискурсу воєнного періоду як когнітивно-прагматичний маркер, що імплікує прецедентні тексти та культурні коди в процесі формування нового наративу. Розглянуто атрактивну, персуазивну й аксіологічну функції інтертекстуальності, які сприяють посиленню впливу на реципієнта; окреслено роль стратегійного добору інтертекстуальних елементів у когнітивному моделюванні реальності, конструюванні колективної пам'яті й ідеологічній спрямованості газетного дискурсу. Описано прагматичні механізми використання прецедентних феноменів, алюзій, ремінісценцій і цитат як засобів інтеграції нового змісту в культурно-історичний контекст. З'ясовано, що інтертекстуальність виконує сенсотворчу та когнітивно-аксіологічну функції, активуючи колективні ментальні моделі й емоційно-оцінні конструкти дискурсу.

Ключові слова: інтертекстуальність, воєнний період, газетний дискурс, прецедентні тексти, персуазивний вплив, медіа, когнітивно-прагматичний вимір

Intertextuality in Ukrainian-Language Newspaper Discourse During the Wartime Period: Cognitive-Pragmatic Dimension

Summary. The article investigates intertextuality in the journalistic discourse of Ukrainian-language wartime newspapers as a cognitive-pragmatic marker that embeds precedent texts and cultural codes in the construction of new narratives. The study explores the attractive, persuasive, and axiological functions of intertextuality that enhance its communicative impact on the recipient. It highlights the role of strategically selected intertextual elements in the cognitive modelling of reality, the construction of collective memory, and the ideological orientation of newspaper discourse. The pragmatic mechanisms for employing precedent phenomena, allusions, reminiscences, and quotations are analysed as tools for integrating new content into a broader cultural and historical context. The findings establish that intertextuality performs the meaning-generating and cognitive-axiological functions by activating collective mental models and emotionally evaluative structures within media discourse. Intertextual interaction promotes semantic cohesion and cognitive integration, ensuring textual attraction, argumen-

Received: 22.02.2025. Accepted: 6.06.2025

Copyright © 2025 Yuliia Maslova. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](#), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

tativity, and pragmatic impact. Ultimately, intertextuality in wartime newspaper discourse functions as a cognitive mediator, securing pragmatic relevance and discursive cohesion.

Keywords: intertextuality, wartime period, newspaper discourse, precedent texts, persuasive impact, media, cognitive-pragmatic dimension

Intertekstualumas ukrainietiškame karo laikotarpio laikraščių diskurse: kognityvinis ir pragmatinis matmuo

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjamas intertekstualumas ukrainiečių kalba leidžiamų karo laikotarpio laikraščių publicistiniame diskurse kaip kognityvinis ir pragmatinis reiškiny, implikuojantis precedento tekstus ir kultūrinius kodus formuojant naujus naratyvus. Aptariamos intertekstualumo patrauklumo, persuasinio (įtikinamojo) poveikio ir aksiologinės funkcijos, padedančios stiprinti teksto poveikį recipiento sąmonėje. Pabrėžiamas strategiškai parinktų intertekstinių elementų vaidmuo kognityviniame tikrovės modeliavimo procese, konstruojant kolektyvinę atmintį, ir ideologinėje spaudos diskurso orientacijoje. Analizuojami pragmatiniai precedentinių reiškinių, aliuzijų, reminiscencijų ir citatų naudojimo būdai, leidžiantys integruoti naują semantinį turinį į platesnį kultūrinį ir istorinį kontekstą. Nustatyta, kad intertekstualumas atlieka semantinio modelio kūrimo bei kognityvinę ir aksiologinę funkciją, aktyvina kolektyvines mentalines struktūras ir emociškai vertinamąsias diskurso konstrukcijas.

Reikšminiai žodžiai: intertekstualumas, karo diskursas, publicistika, precedento tekstai, persuasinis (įtikinamasis) poveikis, žiniasklaida, kognityvinė pragmatika

1. Вступ

Інтертекстуальність у публіцистичному мовленні українськомовного газетного дискурсу постає значущим когнітивно-прагматичним маркером, що експлікує precedentні тексти й культурні коди, реалізуючи атрактивну, персуазивну та аксіологічну функції впливу через інтеграцію «чужого тексту» в авторський дискурс. У воєнних комунікативних реаліях актуалізація інтертекстуальних зв'язків набуває підвищеної релевантності, оскільки стратегійний добір інтертекстуальних елементів сприяє когнітивному моделюванню реальності та конструюванню колективної пам'яті, підсилюючи ідеологічну спрямованість газетного дискурсу. Автори медійних текстів прагматично актуалізують precedentні феномени, алюзії, ремінісценції та цитати як засоби інтеграції нового змісту в культурно-історичний контекст з метою посилення комунікативного ефекту.

Інтертекстуальність як один із головних механізмів текстової когерентності та дискурсивної репрезентації динамічно функціонує в межах масмедійної комунікації, особливо в умовах суспільної турбулентності, коли активуються precedentні тексти, символи й культурні коди. Категорійна природа інтертекстуальності сформована в межах постструктуралістської парадигми (Ю. Крістева, Ж. Женетт) і далі розгортається в площині когнітивної та прагмалінгвістичної інтерпретації. У сучасному українськомовному науковому просторі теоретико-прикладні виміри ін-

тертекстуальних механізмів досліджували Ж. Колоїз, Н. Кондратенко, О. Селіванова, К. Серажим, Г. Сюта, М. Шаповал, які акцентували на типології текстових кореляцій, функційних ознаках інтертекстом і трансформації культурної пам'яті.

Відома лінгвістка-семіотикinja Ю. Крістева визначає інтертекстуальність як динамічний *когнітивно-семіотичний процес*, що детермінується взаємодією текстових структур у межах дискурсивного простору культури. Текст функціонує як інтегративний конструкт, семантична конфігурація якого формується через систему міжтекстових референцій, активізуючи поліфонічні сенси та когнітивні моделі. У когнітивно-дискурсивному вимірі вона уможлиблює трансформацію текстової структури, *інтегруючи прецедентні знання* і стратегії культурної інференції [Kristeva 1980].

Ж. Женетт, видатний французький літературний теоретик, розробив концепцію *транстекстуальності* як фундаментального механізму взаємодії текстів у просторі літературної і когнітивної діяльності. У цій концепції Ж. Женетт увиразнює *п'ять основних категорій транстекстуальності*, які визначають рівні міжтекстової взаємодії: інтертекстуальність (цитати, алюзії, ремінісценції), паратекстуальність (заголовки, епіграфи, передмови, примітки), метатекстуальність (коментарі, критична рефлексія), архітекстуальність (жанрові характеристики) та гіпертекстуальність (трансформація або наслідування попереднього тексту). Такі рівні формують *багаторівневу когнітивну матрицю* сприйняття тексту, де рецептивна стратегія читача корелює з прагматичним потенціалом текстової структури [Genette 1982].

Українська дослідниця О. Селіванова концептуалізує інтертекстуальність як феномен текстової взаємодії, що має як *ретроспективний (рекурсивний)*, так і перспективний (прокурсивний) виміри, формуючи складну дискурсивну мережу в семіотичному універсумі. Інтертекстуальні зв'язки постають головним механізмом когнітивної інтеграції знань, адже текст, що охоплює «сліди» попередніх текстів, не лише апелює до колективної пам'яті й культурного досвіду, а й передбачає подальшу смислову інтерпретацію, створюючи багаторівневу комунікативну структуру [Селіванова 2008, 514].

Китайська дослідниця Цін Сіє концептуалізує інтертекстуальність як вагомий механізм медійного дискурсу, що забезпечує його когнітивну, прагматичну й комунікативну ефективність. Авторка виокремлює два рівні інтертекстуальних зв'язків: *конкретну інтертекстуальність*, яка репрезентує інтеграцію цитат, алюзій на прецедентні феномени, фольклорні та літературні референції, і *загальну інтертекстуальність*, що передбачає синтез стилістичних кодів, залучення мовних форм інших жанрів і змішування дискурсних практик [Хіе 2018].

Прикметно, що газетний дискурс воєнного періоду постає когнітивно-прагматичним конструктом, що репрезентує соціокультурні, політичні й інформаційні трансформації, актуалізуючи механізми текстової взаємодії та стратегічної персуазії. Інтертекстуальність у його вимірі функціює як когнітивно-комунікативний регулятор, що забезпечує концептуальну координацію, моделювання суспільних наративів і формування колективної пам'яті.

Мета дослідження полягає у когнітивно-прагматичному аналізі інтертекстуальності в українськомовному газетному дискурсі воєнного періоду з акцентом на її функційну роль у формуванні суспільних наративів, колективної пам'яті та стратегіях медійного впливу.

Завдання дослідження: визначення інтертекстуальності як когнітивно-прагматичного феномена в українськомовному воєнному газетному дискурсі з урахуванням її структурно-семантичних параметрів і функцій; аналіз способів імпліцитної й експліцитної репрезентації прецедентних текстів і культурних кодів, а також виявлення прагматично зумовлених мовних засобів реалізації інтертекстуальності та їхнього когнітивного впливу на інтерпретацію медіатексту.

Об'єкт дослідження – українськомовний газетний дискурс воєнного періоду як поліфункційний комунікативний феномен, у вимірах якого активовані інтертекстуальні практики впливу, репрезентації й концептуалізації соціально значущих подій.

Предмет дослідження – когнітивно-прагматичні особливості функціонування інтертекстуальності в газетному дискурсі, зокрема структурні, семантичні та функційно-прагматичні параметри інтертекстуальних інкорпорацій.

Емпіричну базу становлять публікації з українськомовних загальнонаціональних і регіональних газет, відібрані за критеріями жанрово-тематичної варіативності, релевантності воєнній тематиці та високої інтертекстуальної насиченості. Репрезентативність корпусу забезпечено включенням друкованих і цифрових медіа, що відображають як офіційний, так і публіцистично-рефлексивний дискурс. Хронологійні межі (2014–2024) охоплюють основні етапи ескалації російсько-української війни, дозволяючи простежити трансформацію інтертекстуальних стратегій у динаміці суспільно-політичного конфлікту.

Методологію дослідження становить інтеграція когнітивно-дискурсивного, прагмалінгвістичного та інтертекстуального підходів, що забезпечують аналіз ментальних моделей, комунікативних інтенцій і типів текстової взаємодії в межах інтертекстуальності медіадискурсу воєнного періоду.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному когнітивно-прагматичному аналізі інтертекстуальності в українськомовному газетному дискурсі воєнного періоду як механізмі моделювання суспільних наративів, національної ідентичності та медійного простору.

2. Інтертекстуальність газетного дискурсу

У газетному дискурсі інтертекстуальність функціонує як когнітивно-прагматичний механізм текстотворення, що забезпечує семантичну багатшаровість і конотативне збагачення повідомлення. Вона реалізується у двох формах – експліцитній та імпліцитній, кожна з яких виконує специфічні комунікативно-прагматичні функції. Експліцитна інтертекстуальність маркована формальними засобами, такими як *цитати, епіграфи, парафрази, апікації, референції*, і сприяє безпосередньому розпізнаванню «чужого голосу». Імпліцитна інтертекстуальність має латентний характер й активує асоціативне мислення через *алюзії, іронію, міфологеми, ремінісценції та пародії*, залучаючи реципієнта до глибинного інтерпретаційного процесу. У газетному дискурсі воєнного періоду обидві форми інтертекстуальності постають вагомими стратегійними засобами формування колективного знання, ідеологічних наративів і персуазивного впливу на суспільну думку, оскільки вони моделюють дискурсну репрезентацію реальності, залучаючи текстові коди, які зчитуються через систему соціокультурних прецедентів і семіотичних конвенцій.

2.1. Цитати

Згідно з думкою Г. М. Сюті, цитата як інтертекстуальна одиниця репрезентує текстову пам'ять, що відзначається відтворюваністю форми й змісту, атрибутованістю, відновлюваністю знань про першоджерело, типографічною маркованістю та відносною самостійністю [Сюта 2017, 85]. Дослідниця наголошує, що цитата зберігає семантичну й структурну сталість у новому текстовому контексті, водночас модифікуючись відповідно до прагматичних завдань мовця, слугує маркером інтертекстуального зв'язку, забезпечуючи когнітивну реконструкцію первинного змісту та його адаптацію у вторинному дискурсі. Друкарське виокремлення цитат (лапки, курсив, зміни шрифту) є засобом текстової орієнтації реципієнта, що сприяє розмежуванню авторського й чужого мовлення та підкреслює значущість відтвореного фрагмента [Сюта 2017, 85].

У газетному дискурсі цитати виконують вагомую роль у формуванні комунікативного впливу через їхню здатність актуалізувати когнітивні моделі, підкріплювати аргументацію та структурувати дискурсивний простір. Покликання на авторитетні джерела легітимізують інформацію, посилюють довіру та створюють ефект об'єктивності, тоді як прямі

висловлювання офіційних осіб чи експертів підкреслюють верифікованість повідомлення, зміцнюючи його персуазивний потенціал. Уривки з літературних творів, промов історичних постатей або інших упізнаваних текстів виконують функцію інтертекстуального посилення, реалізуючи стратегічний емоційний вплив на реципієнта та сприяючи його когнітивній інтеграції в певний культурний контекст. Наприклад, цитата з висловлювання лорда Ліндзерста – *Я вважаю, що якби ця варварська нація, ворожа всякому прогресу, утвердилася в серці Європи, це було б найбільшим лихом для людського роду* (Високий замок, 02.10.2023) – виконує декілька прагматичних функцій у газетному тексті. По-перше, вона містить елементи *історичної алюзії*, що актуалізує прецедентні знання читача та занурює висловлювання в ширший контекст європейської історії. По-друге, використання метафори «варварська нація» та гіперболізації «найбільше лихо для людського роду» слугує засобом когнітивного моделювання загрози, що має високий ступінь емоційної експресії. По-третє, цитата конструює стратегічну опозицію «цивілізований світ – варварство», що є головною для воєнного дискурсу й сприяє категоризації учасників конфлікту через аксіологічне маркування.

Цитати в газетному дискурсі воєнного періоду функціують як засіб когнітивної репрезентації, прагматичного впливу та комунікативної взаємодії, з одного боку, посилюючи аргументативну базу тексту, а з іншого – активуючи механізми дискурсивної координації, спрямованої на реципієнта.

Цитата з праці Юрія Липи, наведена в газетному дискурсі (1) *Одесит Юрій Липа ще у 1941 р. видав за кордоном книжку під назвою “Розпад Росії”. Там є слова, які раніше мені здавалися занадто суворими, а зараз вони виглядають непорушною й актуальною істиною: “Єдиним рятунком для існування української державності є цілковите знищення російської великодержавності”* (Чорноморські новини, 10.03.2022), функціонує як потужний інтертекстуальний компонент, що відсилає реципієнта до широкого корпусу політичних та історичних текстів, де осмислено проблему української державності в контексті російської імперської політики. У прагмалінгвістичному вимірі така цитата реалізує алюзію на історичний і політичний контексти боротьби України за незалежність, активуючи прецедентні знання читача та формуючи відповідну когнітивну модель світосприйняття.

Покликання на висловлювання інших осіб у газетному дискурсі виконує кілька вагомих функцій, зокрема *аргументативну*, *полемічну* та *критичну*, адже дає змогу авторові продемонструвати різні погляди, пояснити чи ословити їх відповідно до власного комунікативного наміру. Наприклад, заголовки (2) *Волонтерка: “Відпочиватимемо, коли перемо-*

жемо” (Голос України, 07.07.2022) та (3) “Інвалідам сказали, що вони придатні всі” – мати окупанта ділитися останніми новинами (Gazeta.ua, 06.06.2022) експлікують різні комунікативні стратегії впливу на реципієнта через використання прямої мови.

У першому заголовку наголошено на патріотизмі та рішучості, що сприяє формуванню позитивного соціального іміджу волонтерки як активного суб’єкта громадянського суспільства. Використання перформативного висловлювання «Відпочиватимемо, коли переможемо» активує прагматичну категорію спонукальності та слугує мотиваційним маркером, що підсилює персуазивний ефект. У другому заголовку репрезентовано критичний дискурс, що містить елементи сатиричного осмислення реальності. Цитата «Інвалідам сказали, що вони придатні всі» експлікує іронію та підкреслює абсурдність ситуації, що слугує механізмом соціальної критики. Загалом, обидва заголовки реалізують функцію акцентуації, забезпечуючи когнітивний та емоційний вплив на аудиторію, що є характерною особливістю газетного дискурсу воєнного періоду.

2.2. Епіграф

Епіграф у газетному дискурсі виконує функцію когнітивно-прагматичного маркера, що задає інтерпретаційну рамку й формує релевантний контекст сприйняття тексту. Як елемент міждискурсивної номінації, він походить із літературного, історичного чи культурного дискурсу, створюючи когнітивну рамку для осмислення медіатексту в заданій епістемній перспективі. Епіграф активує пресупозиційні механізми, асоціативне моделювання й когнітивну атракцію, інтенсифікуючи зміст через апеляцію до фонових знань реципієнта. К. Серажим осмислює призначення епіграфа в тому, щоб «визначити основну ідею чи тему, загальний тон тексту. Однак визначити не стільки номінативно, скільки шляхом актуалізації асоціативних зв’язків, проведення аналогій тощо» [Серажим 2008, 440]. Епіграф індукує семантичну деривацію, модифікуючи первинний комунікативний намір автора через залучення прецедентних текстів або культурно маркованих цитат, що мають високий потенціал атракції та когнітивної релевантності. Його позиційна фіксація у структурі газетного матеріалу не випадкова, оскільки початкове розташування сприяє реалізації когнітивного скрипту рецепції: епіграф функціонує як акцентний когнітивний орієнтир, що конденсує концептуальні доміанти тексту та транспонує їх у площину вже сформованих уявлень реципієнта. Відбувається реконцептуалізація змісту через механізм інтеграції «чужого» вислову в новий дискурсивний контекст, що, своєю чергою, сприяє формуванню пресупозиційної бази для подальшого когнітивного моделювання [Каленич 2020].

Наприклад, епіграф *Якби ви вчилися так, як треба, То й мудрість би була своя...* (Чорноморські новини, 29.05.2014) у газетному виданні функціонує як інтертекстуальний маркер, що здійснює когнітивну дери-вацію авторського задуму через апеляцію до прецедентного тексту. Його семіотична структура формує концептуальну рамку, яка орієнтує реципієнта на задану інтерпретаційну траєкторію, активуючи механізм між-дискурсної референції. Цитата експлікує авторську прагматичну інтен-цію через імплікацію виховної настанови, а її персуазивний потенціал зумовлений авторитетністю першоджерела та його високим статусом у колективній пам'яті. Прецедентний епіграф *Ну що б, здавалося, слова...* (Урядовий кур'єр, 16.03.2021) апелює до поетичного канону Тараса Шев-ченка, активізуючи культурний фрейм і спрямовуючи рецепцію тексту на символічне осмислення слова як інструмента впливу та консолідації. У структурі газетної публікації він виконує семіотико-навігаційну функ-цію, конструюючи концептуальну рамку, у якій слово постає як чинник соціокультурної трансформації.

2.3. Парафраза, аплікація, референція, алюзія

Парафразу й **аплікацію** інтерпретують як схожі на **алюзію** явища, але відрізняються вони тим, що є експлікованими, тобто відкритими, з ука-зівками на автора та назву [Мітосек 2003, 23]. У газетному дискурсі па-рафраза й аплікація репрезентують різні механізми інтертекстуальної трансформації, що відображають специфіку когнітивно-прагматичної адаптації прецедентних текстів. Парафраза, як семантична реконфігу-рація вихідного вислову, модифікує його структурну та концептуальну організацію, зберігаючи базовий когнітивний каркас, натомість аплікація передбачає безпосередню інтеграцію чужого тексту з відповідним рефе-ренційним маркером. У заголовку *Ми на своїй, Богом даній землі, яку захищаємо і відстоюємо. А хто з мечем до нас прийде, той від меча і загине!* (Волинь, 20.05.2022) зреалізовано парафраз біблійного вислову через його прагматичне переосмислення в контексті боротьби за тери-торіальну цілісність. Така трансформація моделює високий рівень пер-суазивного впливу, оскільки активує механізм когнітивного резонансу між історичним архетипом і реальністю, посилюючи емоційно-ціннісне сприйняття тексту. Натомість у газетному фрагменті *Голосують росіяни, а їсти доведеться всім нам. Випити до дна чашу цю – всупереч бажан-ню* (Gazeta.ua, 15.03.2024) ідентифікуємо парафраз сакрального образу «чаші страждань», що в політичному дискурсі виконує інтертекстуальну функцію і посилює експресивно-оцінний компонент медіатексту, апелю-ючи до фонових знань реципієнта.

Референція в газетному дискурсі виконує когнітивно-прагматичну функцію імпліцитного апелювання до прецедентних феноменів без прямого цитування, що сприяє концептуальній інтеграції тексту в ширший інтертекстуальний простір. У заголовку *Агресор зруйнував його місто, перетворив Маріуполь у місто мертвих* (Радіо Свобода, 25.10.2023) зреалізовано референційну номінацію, що активує архетипні уявлення про тотальне руйнування цивілізацій, зокрема крізь асоціативний зв'язок із загибеллю Трої. Концепт «місто мертвих» є символічним когнітивним конструктом, який конденсує семантику знищення та гуманітарної катастрофи, формуючи ефект персуазивного впливу через механізм індукції колективної пам'яті, що забезпечує посилену рецепцію трагедії Маріуполя як історично маркованого катаклізму та проєктується на загальну картину цивілізаційного знищення, актуалізуючи глибокий емоційний і когнітивний резонанс у свідомості реципієнта.

Алюзія в газетному дискурсі функціонує як когнітивно-прагматичний механізм імпліцитного референціювання, що передбачає актуалізацію фонових знань реципієнта через асоціативний зв'язок із прецедентними літературними, історичними, мітологічними або культурними феноменами. Її семіотична природа зумовлює створення поліфонічного інтерпретаційного простору, де глибина розуміння залежить від рівня енциклопедичної компетенції читача. О. Проценко слушно зауважує, що «успішне оперування алюзією вимагає від журналіста неабиякої майстерності, зокрема знання багатого фонду передтекстів, володіння словом, уміння знаходити цікаві паралелі. Із погляду декодування алюзія – це ще й спосіб активізувати глядача, залучити його до співтворчості» [Проценко 2010, 80].

У газетному дискурсі **алюзії** та **референції** до історичних постатей виконують когнітивно-прагматичну функцію концептуального моделювання образу сучасних політичних діячів через асоціативне корелювання з прецедентними фігурами. У заголовку *Чи здатний Зеленський стати Черчиллем? Покаже час* (Високий замок, 22.03.2022) зреалізовано алюзію на Вінстона Черчилля, що активує у свідомості реципієнта семантичну матрицю рішучого лідерства в умовах війни. У газетному фрагменті *Українці не пробачать: Зеленський порівняв путіна з гітлером* (Україна молода, 10.02.2023) застосовано пряму історичну референцію, що імплікує оцінку агресивної політики путіна крізь призму тоталітаризму. Аналогічно, у вислові *Путін – це суміш Гітлера, Муссоліні і Франко* (Gazeta.ua, 03.06.2014) використано множинну референцію, що когнітивно підсилює негативну оцінку через інтеграцію характеристик одразу кількох диктаторських режимів.

У проаналізованих заголовках реалізовано комплекс *когнітивно-прагматичних стратегій мовленнєвого впливу*, що поєднують алюзії, історичні референції та стилістично-риторичні засоби для моделювання заданої інтерпретаційної рамки. У першому заголовку риторичне питання (*Чи здатний Зеленський стати Черчиллем? Покаже час*) активує механізм когнітивної інтриги та спонукає реципієнта до осмислення політичної аналогії, тоді як фразема-відповідь посилює ефект невизначености. У другому прикладі (*Українці не пробачать: Зеленський порівняв путіна з гітлером*) використано афективно марковане судження, що через пресупозицію колективного осуду конструює емоційно-експресивне тло. Третій заголовок (*Путін – це суміш Гітлера, Муссоліні і Франко*) експлікує метафоричну номінацію, де концепт «суміш» конструює узагальнене уявлення про авторитарний архетип. Синтаксична організація заголовків сприяє когнітивній доступності й ефективній перцепції: питальна конструкція першого заголовка залучає читача до інтерпретації, стверджувальні речення другого забезпечують поступове розгортання аргументації, а категоричне судження третього підсилює персуазивний ефект.

2.4. Ремінісценція

Ремінісценція в газетному дискурсі функціонує як когнітивно-прагматичний механізм імпліцитного референціювання, що активує фонові знання реципієнта через неявне відтворення *стилістичних, лексико-семантичних* або *ритмомелодійних* характеристик прецедентних текстів. Вона інтегрує індивідуальний і колективний когнітивний досвід, сприяючи *інтертекстуальній когезії дискурсу* та формуванню *латентних смислових зв'язків*. Ремінісценція не є прямою цитатою чи алюзією, оскільки ґрунтується на механізмі несвідомої або напівсвідомої актуалізації мовних моделей, закорінених у когнітивному репертуарі автора. Отже, радше репрезентує його ідіостиль, забезпечує когнітивну атракцію реципієнта та детермінує процес глибшої інтерпретації газетного тексту. Використання впізнаваних фраземних конструкцій чи стилістичних патернів сприяє концептуальному резонансу та розширенню семантичного поля висловлення, що посилює його прагматичний потенціал у процесі реценції. Хоча багато дослідників ототожнюють ремінісценцію із цитатою або алюзією [Харчук 2008, 20].

У газетному фрагменті *росія ніколи не була здатна стати нацією. Вона завжди була імперією з царем, з Радами, а тепер з путінім. Це константа росії, її політична ідентичність і, як наслідок, загроза для її сусідів – і особливо для нас – підсумував Боррель* (Судово-юридична газета, 24.12.2023) зреалізовано ремінісценцію, що актуалізує історичні концепти російської державности у формах царизму, радянської влади

та сучасного авторитаризму. Когнітивна структура висловлювання формує цілісний образ політичної тягlosti росії як імперського утворення, що змінює зовнішні форми, але зберігає фундаментальну сутність. Інтертекстуальність реалізується через історичні алюзії (*імперія з царем, з Радами, а тепер з путіним*), які конструюють концептуальну модель незмінності владної парадигми росії. Метафора «константа росії» підсилює прагматичний ефект, наголошуючи на інваріантності цієї політичної ідентичності та її загрозливому характері.

У заголовку *Рейган переміг “імперію зла”, але путін відродив ще більше зло* (Високий замок, 02.10.2023) зреалізовано ремінісценцію, що активує історичний контекст холодної війни та боротьби Рональда Рейгана з Радянським Союзом, позначеним концептом «імперія зла». Інтертекстуальність функціонує через алюзію на цю знакову фразу, яка слугує когнітивним тригером для реконструкції дискурсної аналогії між радянською та сучасною російською загрозою. Прагматичний ефект підсилено гіперболою «ще більше зло», що транслює наратив про ескалацію загрози в сучасному геополітичному контексті. В обох прикладах ремінісценція та історичні алюзії виконують когнітивно-прагматичну функцію аргументаційного підсилення та емоційної інтенсифікації висловлювань, активуючи прецедентні концепти та формуючи інтертекстуальну когезію.

2.5. Іронія

Іронія в газетному дискурсі функціонує як когнітивно-прагматичний механізм інтертекстуальної деконструкції, що передбачає імпліцитне заперечення або трансформацію вихідного смислу через його контекстуальне переосмислення й активує механізм подвійного кодування, де реципієнт залучається до реконструкції істинного значення через опозицію між буквальним і прихованим змістом. Інтертекстуальна природа іронії полягає у взаємодії з прецедентними концептами, що дає змогу підкреслити суперечливість, абсурдність або дискурсну інконгруентність явищ. Наприклад, *Коли фашисти називають інших людей фашистами – це фашизм, доведений до своєї екстремальної нелогічності як культ нездорового сенсу. Це остання точка, в якій мова ненависті спотворює дійсність, а пропаганда стає наполегливим твердженням. Це апогей волі над думкою. Називати інших фашистами, коли ти сам фашист, це суть путіністської практики. Американський філософ Джейсон Стенлі називає це «підривною пропагандою». Я називаю це «шизофренією».* Українці ж пропонують найелегантніше формулювання. Вони називають це «**рашизмом**», – пише Снайдер (Юридичний вісник України, 04.01.2023). У газетному фрагменті зреалізовано складний комплекс когнітивно-прагматичних стратегій, що поєднують іронію, алюзії, метафо-

ризацію та інтертекстуальну *референцію* для критичної оцінки пропагандистських практик. Іронія функціонує як засіб когнітивної деконструкції суперечливих дискурсних явищ, зокрема через парадоксальне співвіднесення фашизму як самореферентного концепту (*Коли фашисти називають інших людей фашистами – це фашизм, доведений до своєї екстремальної нелогічності*). Інтертекстуальність зреалізовано через алюзію на історичний фашизм, цитування Джейсона Стенлі та використання неологізму «рашизм», що репрезентує специфічний когнітивний конструкт сучасного російського тоталітаризму.

Іронія як інтертекстуальний засіб у газетному дискурсі функціонує через когнітивну інконгруентність між буквальним і прихованим значенням, активуючи механізм контрастивної рецепції. У газетному фрагменті *Завдяки новинам про Чорнобаївку та багаторазовому знищенню ворога у цьому селі українці мали змогу закріпити знання правопису. Прислівники, утворені поєднанням прийменника з числівником, пишуться разом: **вперше, вдруге, третє, вп'яте** та ін.* (Українська літературна газета, 18.05.2022) зреалізовано іронічний ефект через взаємодію воєнної тематики та мовної норми, що створює семантичний розрив між очікуваною серйозністю подій і їхньою комічною інтерпретацією. Інтертекстуальність убачаємо у відсиланні до багаторазово повторюваного наративу про Чорнобаївку, який у масовій свідомості набув статусу меметичного явища.

2.6. Пародія, паремії, міфологеми, прецедентні висловлювання

Пародія в газетному дискурсі функціонує як когнітивно-прагматичний механізм критичного осмислення суспільних явищ через *імітацію, гіперболізацію та трансформацію* вихідних змістів. Інтертекстуальність у пародії зреалізовано завдяки свідомій репрезентації *культурних або літературних архетипів*, що набувають нового семантичного наповнення в актуальному контексті. У газетному фрагменті *«Ванька-дурень – герой російського фольклору – нині став уособленням усього російського народу»* (Українська літературна газета, 18.05.2022) використано пародійну номінацію через фольклорний образ, що асоціюється з наївністю та відсутністю критичного мислення. Така трансформація сприяє когнітивній реінтерпретації стереотипу, активуючи механізм іронійної деконструкції та формуючи оцінний дискурс через імпліцитну полеміку з вихідним мітом, що підсилює персуазивний вплив на реципієнта, забезпечуючи когнітивний резонанс та ефект сатиричного висміювання.

Фразеологізми, прислів'я, приказки та крилаті вислови в газетному дискурсі функціонують як інтертекстуальні маркери, що активують когнітивно-прагматичний механізм залучення прецедентних знань реципієнта

для посилення персуазивного впливу. Вони формують асоціативні зв'язки між традиційною мовною картиною світу й актуальним дискурсом, підвищуючи емоційно-експресивний рівень тексту: *Що посієш – те й пожнеш* (Голос України, 21.05.2023), *Як сніг на голову*. Приблизно так можна описати реакцію багатьох сусідніх держав і народів на російсько-український конфлікт (День, 21.11.2023), *Саме на сержанта покладається завдання, щоб і робота була зроблена, і люди були цілими, неушкодженими*. Як кажуть: *“Щоб і вівці цілі, і вовки ситі”* (Рідний край, 29.12.2023), *І як журналіст, і як сатирик, і як людина принцип позичив у народу: “Сім разів відмір, а один раз відріж”*. Але переробив його у свій, можна сказати приватний, хоч дозволяю іншим журналістам його переприватизовувати: *“Сімдесят сім разів відмір і не спіши різати”* (Урядовий кур'єр, 31.05.2014), *Наш Герой стільки сала залив за шкуру ворогам, що ті давали кругленьку суму за його голову* (Подоланин, 03.09.2021), *Лідери опозиції переливають з пустаго в порожнє* (Gazeta.ua, 14.01.2014).

У висловах *що посієш – те й пожнеш*, *як сніг на голову*, *щоб і вівці цілі, і вовки ситі* зреалізовано механізм афористичної компресії змісту, що сприяє його швидкому когнітивному засвоєнню. Модифікація прислів'я *Сім разів відмір, а один раз відріж* у *Сімдесят сім разів відмір і не спіши різати* демонструє когнітивну варіативність інтертекстуальної адаптації, що забезпечує риторичну виразність.

Міфологеми в газетному дискурсі функціують як когнітивно-прагматичні інтертекстуальні конструкти, що активують архетипні уявлення та культурні символи для структурування інтерпретаційного простору. У фрагменті *Майдан сіяв світлом пробудження власної гідності, самотоваги*. Нині на сході країни *вишкірив зуби «вічний наймит»*. Його знову *розбудили запахом тухлого оселедця й сивухи*, його знову *купили за тридцять срібняків*, які у нього ж украли... *Аби він убивав того, хто хоче бути господарем у своїй хаті...* (Урядовий кур'єр, 31.05.2014) зреалізовано комплекс міфологем, які виконують когнітивно-прагматичну функцію інтерпретаційного структурування суспільно-політичних подій через архетипні моделі, укорінені в культурному й історичному досвіді колективної свідомості. Експліковані інтертекстуальні міфологеми репрезентують символічні коди суспільної свідомості. Міфологема світла й темряви («Майдан сіяв світлом...») репрезентує боротьбу істини з поневоленням; зрада («тридцять срібняків...») – моральну девальвацію цінностей; вічний наймит – архетип утрати суб'єктності; деградація («тухлий оселедець і сивуха») – занепад під тиском базових потреб; хата («господар у своїй хаті») – боротьбу за автономію. Синергія таких образів формує інтертекстуальний простір, у якому реципієнт через асоціативне моделювання реконструює глибинні смисли соціально-політичної дійсності.

Прецедентні висловлювання в газетному дискурсі воєнного періоду виконують важливу когнітивно-прагматичну функцію, оскільки забезпечують зв'язність тексту з колективною пам'яттю та історико-культурним контекстом, що сприяє ефективній перцепції та інтерпретації подій. Вони слугують механізмом інтертекстуальної когезії, що активує асоціативні зв'язки у свідомості реципієнта, підсилюючи експресивний та аргументативний потенціал газетного матеріалу. Використання таких висловлювань базується на залученні культурно значущих концептів, які вже набули статусу прецедентних, що дає змогу авторам конструювати смислові рамки тексту на основі впізнаваних символів та архетипних моделей. Зокрема, заголовок *Мовне яблуко розбрату, або Як навчатимуться національні меншини* (Чорноморські новини, 21.09.2017) експлікує біблійну й античну міфологему розбрату через алюзію на образ яблука, що активує концепт конфлікту та розділення. Вислів *Троянський кінь для Лукашенка. Три шляхи Пригожина* (Gazeta.ua, 03.07.2023) реалізує мітологічну прецедентність, відсилаючи до античного образу підступної загрози, що функціонує як семантичний тригер для інтерпретації політичних маніпуляцій та прихованих небезпек. У метафоричному вислові *Україна – це Гуллівер, якого приспали і зв'язали слабенькими мотузками ліліпути* (Gazeta.ua, 30.04.2017) зреалізовано механізм інтертекстуальної референції до літературного дискурсу, де образ Гуллівера функціонує як прецедентний концепт, що символізує велику силу, тимчасово позбавлену можливості реалізувати свій потенціал через численні, на перший погляд незначні, але систематичні зовнішні обмеження. У заголовку *Українцеві набагато важче, ніж Прометееві, – його печінку клював лише один орел, та й то одноголовий* (Урядовий кур'єр, 31.05.2014) алюзія на міт про Прометея функціонує як когнітивний орієнтир, що конструює уявлення про циклічні страждання, екзистенційну боротьбу та приреченість на постійні випробування. Водночас цей вислів містить імпліцитний натяк на символіку росії, яка історично асоціюється з двоголовим орлом, що виступає як метафора імперського експансіонізму та прагнення домінувати.

3. Висновки

Інтертекстуальність у газетному дискурсі воєнного періоду постає як складний когнітивно-семантичний механізм, що концептуально структурує дійсність та інтенсифікує прагматичний вплив. Її реалізація ґрунтується на залученні прецедентних текстів, культурних кодів, міфологем і архетипів, які функціонують як тригери активації фонових знань та асоціативних схем у ментальному просторі реципієнта. У такий спосіб інтертекстуальність слугує засобом когнітивної деривації, забезпечуючи інтерпретаційну полісемію повідомлення й підтримуючи когнітивну

інтера́кцію між суб'єктами кому́нікації. Ефективність інтертекстуальних стратегій у медійному тексті корелює з рівнем когнітивної компетентності адресата, здатного верифікувати культурні маркери, реконструювати імпліцитні змісти й актуалізувати контекстні зв'язки.

Джерела

Gazeta.ua: <https://gazeta.ua/>
Високий замок: <https://wz.lviv.ua/>
Волинь UA: <https://volynua.com/>
Голос України: <https://www.golos.com.ua/>
День: <https://day.kyiv.ua/ru>
Радіо Свобода: <https://www.radiosvoboda.org/>
Рідний край: <https://ridnyikrai.in.ua/>
Судово-юридична газета: <https://sud.ua/>
Україна молода: <https://umoloda.kyiv.ua/>
Українська літературна газета: <https://litgazeta.com.ua/>
Урядовий кур'єр: <https://ukurier.gov.ua/uk/>
Чорноморські новини: <https://chornomorka.com/>
Юридичний вісник України: <https://yvu.com.ua/>

Література

КАЛЕНИЧ, В., 2020. Когнітивні та комунікативно-прагматичні параметри інтертекстуальності в мас-медіа, *Psycholinguistics*, 27(2). 155–173. doi: 10.31470/2309-1797-2020-27-2-155-173

МИТОСЕК, З., 2003. *Теорія літературних досліджень*. Сімферополь: Таврія.

ПРОЦЕНКО, О., 2010. Алюзія в текстах теленовин, *Стиль і текст*, 11. 72–81. http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/sit/sit_2018_18.pdf

СЕЛІВАНОВА, О. О., 2008. *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*. Полтава.

СЕРАЖИМ, К. С., 2008. *Текстознавство*. Київ.

СЮТА, Г. М., 2017. *Цитатний тезаурус української поетичної мови XX століття*. Київ: КММ.

ХАРЧУК, Р. Б., 2008. *Сучасна українська проза: Постмодерний період*. Київ: Академія.

FAIRCLOUGH, N., 1995. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London: Longman. <https://www.felsemiotica.com/descargas/Fairclough-Norman-Critical-Discourse-Analysis.-The-Critical-Study-of-Language.pdf>

GENETTE, G., 1982. *Palimpsestes: La littérature au second degré*. Paris: Éditions du Seuil.

KRISTEVA, J., 1980. Word, Dialogue and Novel. In ROUDIEZ, L. S. (Ed.). *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*. New York, NY: Columbia University Press, 64–91. <https://cpb-us-w2.wpmucdn.com/u.osu.edu/dist/3/29382/files/2016/03/Kristeva-Word-Dialogue-and-Novel-2kauf14.pdf>

SEARLE, J. R., 1969. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

- VAN DIJK, T. A., 2008. *Discourse and Power*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- VANDERVEKEN, D., 1990. *Meaning and Speech Acts*, Vol. 1: Principles of Language Use. Cambridge: Cambridge University Press.
- XIE, Q., 2018. Analysis of Intertextuality in English News Headlines, *Theory and Practice in Language Studies*, 8(8). 1010–1014. <http://dx.doi.org/10.17507/tpls.0808.13>

Bibliography (Transliteration)

- KALENYCH, V., 2020. Kohnityvni ta komunikatyvno-prahmatychni parametry intertekstualnosti v mas-media, *Psycholinguistics*, 27(2). 155–173. doi: 10.31470/2309-1797-2020-27-2-155-173
- MITOSEK, Z., 2003. *Teoriia literaturnykh doslidzhen*. Simferopol: Tavriia.
- PROTSENKO, O., 2010. Aliuziia v tekstakh telenovyn, *Styl i tekst*, 11. 72–81. http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/sit/sit_2018_18.pdf
- SELIVANOVA, O. O., 2008. *Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy*. Poltava.
- SERAZHYM, K. S., 2008. *Tekstoznavstvo*. Kyiv.
- SIUTA, H. M., 2017. *Tsyatnyi tezaurus ukrainskoi poetychnoi movy XX stolittia*. Kyiv: KMM.
- KHARCHUK, R. B., 2008. *Suchasna ukrainska proza: Postmodernyi period*. Kyiv: Akademiia.